

Грона гніву

«Грона гніву» — книга, яку критики назвали «хроніками Великої депресії», — оповідає історію сільської родини з Оклахоми, змушеної знятися з рідних місць і вирушити на Захід — у пошуках землі обіцяної, Каліфорнії.

Джон Стейнбек написав її, опираючись на особисті враження і спостереження за різким загостренням соціально-економічної ситуації у США наприкінці 1930-х рр. Улітку 1937 р. багато центральних штатів на захід від середньої течії Міссісіпі зазнали сильної посухи, яка спричинила вивітрювання ґрунту, так звані «пилові бурі». Тисячі фермерів і орендарів, які розорилися, полишали рідні місця у пошуках притулку та заробітку в долинах «золотого штату» Каліфорнії.

«Грона гніву» — історія конфлікту сильних і слабких, яка досліджує природу рівності й несправедливості, — стала одним із найвагоміших творів американської класики.

КЛАСИКА

ДЖОН СТЕЙНБЕК
ГРОНА ГНІВУ

*Керол, яка подвигла на цю книгу
Томові, який перейнявся цим**

* Керол (Керол Геннінг Стейнбек Бравн, 1906–1983) — перша дружина автора (були у шлюбі впродовж 1930–1942 рр.), Том (Томас Майлз Стейнбек, 1944–2016) — його син, який бачив табори для переселенців і розповідав батькові про це. Сценарист, журналіст, фотограф. Син письменника від другої дружини, Гвендолін Конгер (або Гвін, 1916–1975). — Тут і далі — прим. пер.

РОЗДІЛ 1

У червоних краях і деяких сірих краях Оклахоми ще ледь-ледь випала мжичка, і це не могло пом'якшити заляклу землю. Рала перекраляли оранки, позначені цівками води, яка так і не всоталася. Останні дощі примусили кукурудзу швидко зростати, на узбіччі звелися бур'яни і трава, так що сіра земля і темно-червона стали зникати під зеленим покровом. Наприкінці травня небо поблякло, і хмари, які висіли скупченими так довго навесні, розсіялися. Розжарене сонце пекло кукурудзу, яка щодня зростала, і окрай зелених пагінців стали з'являтися брунатні смужки. З'явилися хмари і зникли, і потім їх уже не стало. Зелені бур'яни, які намагалися захистити себе, пошерхли, і врешті перестали зростати. На поверхні землі з'явилася шкорупа, тонка тверда шкорупа, і коли небо вицвіло, земля вилискувала блідо-рожевим там, де червоні поля, і білим там, де сірі поля.

Рівчаки земля запорошила сухими тонкими цівочками. Ховрашки і мурашині леви, пробігаючи ними, скидали вниз трохи землі. А оскільки розпечене сонце палило дедалі дужче, то листя молоді кукурудзи втратило прямоту і пружність: спочатку воно скрутилося, а потім жилки всередині послабшали, і кожен листок опав. Далі настав червень, і сонце бурхало ще палючіше. Брунатні смужки на листі ширились і захоплювали середину. Листя бур'янів пов'яло і похилилося до корінців. Повітря витоншилося, і небо ще більше поблякло; і щодня земля дедалі дужче зблякала.

На дорогах, де рухалися вози, де вимолочували ґрунт колеса і де розтросували ґрунт копита коней, земляна шкорупа розтріскалась і перетворилася на пил. Кожна річ, здатна рухатися, здіймала пил курявою: людина при ході здіймала тонкий шар пилу, заввишки собі до пояса, і фургон здіймав пил, заввишки з паркан до верху, і автомобіль за собою здіймав куряву, яка вилася хмариною. Пил довго стояв у повітрі, перш ніж осісти.

Коли червень добіг середини, великі хмари насунулися з Техасу і Мексиканської затоки — величезні важкі грозові хмари. Чоловіки в полях поглядали на хмари, змочували слиною пальці й тримали на вітру. І коні непокоїлися, доки хмари пройшли. Хмари зронили кілька краплин і поквапилися до інших країв. За ними небо знову поблякло, і сонце пломеніло. У пилу від крапель прорились ямки, листя трохи омилось, і на цьому був край.

М'який вітер повіяв за хмарами, гнав їх до півночі, й легко колихав півзів'ялу кукурудзу. Минув день, і вітер зміцнів, рівно, без коливань. Дорожній пил розвіявся, його відносило до бур'янів, обабіч стежок, і трохи його випало на поля. Тепер вітер дув сильно і різко, намагаючись розтолочити суху шкорупу на кукурудзяних полях. Потроху небо потемніло від розвіяного пилу, а вітер шарудів над землею, збурюючи пил і несучи його за собою. Вітер ще дужчав. Заклякла шкорупа зламалась, і здійнявся пил на полях, сірими серпанками, схожими на млистий дим. Кукурудза, обмолочена вітром, опиралася йому і сухо шерхотіла. Найтонший пил більше не осідав, а зникав у потемнілому небі.

Вітер дедалі дужчав, закрадався під каміння, волік за собою соломку, листя й навіть невеличкі грудки землі, мітив ними свій шлях, роблячи на полях знаки. Повітря і небо потемніли, сонце полум'ясто світило, від пилу дерло в горлі. Уночі вітер мчав над землею, підступно підривав кукурудзяне коріння, а кукурудза відбивалась од вітру слабким листям, доки той видавав її із землі, і тоді стебла знеможено валилися в бік вітру.

Світання настало, але не день. У сірому небі з'явилося червоне сонце, тьмяно-червоне коло, яке ледь блимало, немов сутінки; а коли день почав згасати, сутінки перейшли в морок, а вітер ревів над поваленою кукурудзою та оплакував її.

Чоловіки і жінки зіщулились у себе в хатах, а якщо виходили, то зав'язували носи шийними хустками й надівали окуляри, щоб захистити очі.

Коли знову настала ніч, це була чорна ніч, бо зорі не могли пробитися крізь пил, а вікна не могли освітити навіть свої подвір'я. Тепер пил змішався з повітрям, в емульсію пилу і повітря. Хати були зачинені, двері та вікна забиті лахміттям, але пил був таким тонким, невидимим у повітрі, і осідав як пилок на стільцях і столах, на мисках. Люди струшували його з пліч. Тонкі смужки пилу виднілися біля дверяних порогів.

Серед ночі вітер угамувався, і тиша запанувала над краєм. Повне пилу повітря заглушало голоси гірше, ніж мряка. Люди, згорбившись у своїх ліжках, почули, що вітер ущух. Вони схопилися тої самої миті, як ревіння змовкло. Вони лежали й напружено вслухалися в тишу. Ось закукурікали півні, але їхні голоси звучали ледь-ледь, і люди стурбовано ворушилися в ліжках до ранку. Вони знали, що мине багато часу, доки пил з

повітря осяде. А вранці пил висів як туман, і сонце червоніло як свіжа кров. Увесь день пил сіявся з неба, і завтра він теж сіявся. Пил покровом огорнув землю. Пил осідав на кукурудзу, укрит стовпи, укрит дроти; він осідав на дахах, укриваючи бур'яни і дерева.

Люди виходили з хат і, потягнувши розжарене повітря, прикривали долонями носи. І діти теж виходили з хат, але не бігали і не галасували, як вони вчинили б після дощу. Чоловіки стояли біля плотів і дивилися на загиблу кукурудзу, яка швидко тепер в'яла і тільки де-не-де зеленіла крізь шар пилу. Чоловіки мовчали і не відходили від плотів. І жінки теж вийшли з хат, щоб стояти поряд із чоловіками, запитуючи себе, чи вистачить у чоловіка сил не зламатися. Жінки потай читали по чоловічих обличчях: хай там із кукурудзою, поки ще лишилося щось інше. Діти стояли поряд, малюючи візерунки в пилу босими пальцями ніг, і діти теж намагалися вловити чуттям, аби дізнатися, чи витримають чоловіки і жінки, чи знайдуть у собі сили не зламатися. Діти поглядали на обличчя чоловіків і жінок і сторожко креслили в пилу босими ногами. Коні підходили до водопою і тицялися носом у воду, щоб очистити гладінь од пилу. За деякий час чоловічі обличчя втратили свій приголомшений подив і стали жорсткими, злими, упертими. Тоді жінки збагнули, що все обійшлося, що чоловіки витримають. Потім жінки спитали, як тепер бути. І чоловіки відповіли: не знаю. Але все було гаразд. Жінки знали: усе було гаразд, і діти теж зрозуміли, що все гаразд. Жінки і діти в глибині душі відчували, що могли б стерпіти будь-яке лихо, аби їхні чоловіки були в безпеці. Жінки пішли до хат узятися за

свою роботу, і діти почали гратися, але спочатку з острахом. Опівдні сонце стало менше червоним. Воно заливало спекою вкрити пилом землю. Чоловіки сиділи біля хвірток своїх хат; їхні руки перебирали гілки і невеликі камінці. Вони сиділи мовчки —міркуючи-гадаючи.

РОЗДІЛ 2

Величезна червона вантажівка зупинилася навпроти маленького придорожнього ресторану. Прямовисна вихлопна труба тихо замурмотіла, і майже невидимий сіро-сталевий синій дим вихопився з неї. Це була нова вантажівка, блискучо-червона, і з дванадцятидюймовими літерами по боках — «Оклахома-Сіті, транспортна компанія». Подвійні шини були нові, а на великих чорних дверцятах стирчав сторчма мідний замок із засувом. Із ресторану линули звуки радіо — тиха танцювальна музика; радіо грало зовсім нечутно. Маленький вентилятор безшумно крутився в круглому отворі над входом, і мухи стурбовано дзижчали біля дверей і вікон, вдаряючись об металеву сітку. Усередині один чоловік, водій вантажівки, сидів на дзиґлику, поклавши лікті на стіл, і дивився над філіжанкою кави на знудьговану сухоребру офіціантку. Між ними точилася млява беззмістовна розмова, як завжди ведеться в придорожніх ресторанчиках.

Він:

— Я бачив його десь зо три місяці тому. Він переніс операцію. Йому якусь штуку вирізали. Тільки не пам'ятаю що.

І вона:

— Здається, не далі як тиждень тому я теж бачила його. Він тоді здоровим видавався. Він міцний хлопець, доки не надудлиться.

Мухи тихо дзижчали в дверях. З електричного кавника пішла пара, і офіціантка, не дивлячись, простягнула назад руку

і вимкнула його.

За вікном чоловік ішов по краю шосе, перетнув його і наблизився до вантажівки. Він повільно йшов до машини, торкнувся блискучого крила і подивився на записку, приліплену на лобовому склі: «Пасажирів брати заборонено». На мить він хотів було йти далі своєю дорогою, але замість того сів на підніжку вантажівки з того боку, який було не видно з ресторану. Мандрівнику було не більше тридцяти. Очі у нього були темно-карі, а на білках уже був ледь помітний брунатний пігмент. Його вилиці були високі й широкі, сильні і глибокі зморшки вирубані в щоках, біля рота. Його верхня губа була довгою, а оскільки його зуби стирчали, і губи не могли їх закрити, цей чоловік тримав вуста зімкнутими. Його руки були шорсткими, з широкими пальцями, а нігті — товсті й ребристі, як мушлі. Між великим і вказівним пальцями і на м'ясистій частині долонь виблискували мозолі.

Одяг у чоловіка був новим — усе дешеве і нове. Сірий кашкет перехожого був таким новим, що козирок і досі був жорстким, і гудзик іще не втратив форми і не роздувся, як це буває, коли кашкет служить у різноманітних цілях: шапка стає і торбиною, і рушником, і носовою хустинкою. Костюм у чоловіка був із дешевої сірої грубої матерії й такий новий, що там на брюках були стрілки. Невиправна синя сорочка була твердою і гладкою, не гнулася. Пальто було завеликим, а штани закороткими, бо він був високим. Плечі обвисали, і рукави навіть були закороткі, і піджак теліпався спереду. Чоловік був узутий у пару нових рудуватих черевиків, яких звуть «армія в минулому», підбитих цвяхами і з чимось схожим на підківки,

щоб не збивати обцасів. Цей чоловік сів на підніжку вантажівки, зняв картуза і витер обличчя. Потім він надів кашкета і, потягнувши його, почав нищити козирок. Ноги привернули його увагу. Чоловік нахилився і послабив шнурки, і лишив їх незав'язаними. Над головою в нього з вихлопної труби забурмотів дизель-двигун, часто пускаючи кільця блакитного диму.

Музика в ресторані змовкла, і чоловічий голос заговорив із гучномовця, але офіціантка не вимкнула радіо, бо не знала, що музика стихла. Її пальці намацали ґулю під вухом. Вона намагалася розгледіти її в люстерку позаду прилавиці, але щоб водій вантажівки не знав, і тому офіціантка вдала, що чепурить волосся. Водій вантажівки сказав:

— У Шоуні влаштували велику вечірку. Я чув, ко'ось убили чи ще там щось. Вам щось чути?

— Ні, — відповіла офіціантка та обережно помацала ґулю під вухом.

Чоловік на вулиці підвівся й зазирнув через капот вантажівки та на мить подивився на ресторан. Потім він знову сів на підніжку, дістав мішечок із тютюном і паперову книжку з бічної кишені. Він скручував цигарку поволі, майстерно, як знавець розгладив її. Нарешті він закурив і скинув запалений сірник у куряву під ноги. Сонце забиравало тінь вантажівки, бо настав полудень.

У ресторані водій вантажівки заплатив за рахунком і поклав дві монетки — п'ятак — в ігровий автомат. Оберткові циліндри не дали нічого.

— Ці штуки такі, що нічо' не виграти, — сказав він офіціантці.

Але вона відповіла:

— Один зірвав джек-пот дві години тому. Три долари вісімдесят. А коли ти повернешся?

Він притримав прочинені двері.

— Тиждень-десять днів, — сказав він. — Треба мчати в Тулсу, і я ніколи не верну так скоро, як хотілося б.

Вона сказала сердито:

— Не пускай мух. Або йди, або зачини двері.

— Бувай, — сказав він і вийшов із ресторану.

Грюкнули двері за його спиною. Він стояв на сонці, зриваючи обгортку з жувальної гумки. Він був кремезним чоловіком, широким у плечах, товстим черевом. Обличчя в нього було червоне, очі блакитні й вузькі від необхідності завжди мружитися на яскравому світлі. Він носив армійські штани і високі зашнуровані черевики. Кинувши жуйку до рота, він крикнув до ресторану:

— Ну, не вдавай, що ти не хочеш мене чути.

Офіціантка відвернулася до дзеркала на задній стіні. Вона пробуркотіла щось у відповідь. Водій вантажівки жував жуйку повільно, з кожним укусом ворущачи щелепами і губами. Він закинув гумку в рот і згорнув її під язиком, коли попрямував до великої червоної вантажівки.

Пасажир встав і подивився на шофера крізь вікно:

— Може підвезете мене, містер?

Водій швидко кліпнув на ресторан через мить.

— Ви що, не бачили: написано ж, ніяких пасажирів?

— Певно, що бачив. Але іноді людина може бути файним хлопцем, навіть якщо якийсь багатий покидьок примушує їздити з такою наклейкою.

Шофер повільно поліз у машину, розмірковуючи над цією відповіддю. Якщо він зараз відмовиться, то не тільки не буде файним хлопцем, а й визнає, що змушений їздити з такою наклейкою, бо йому не дозволено мати товариство. Якщо він підбере того, хто голосує, то, авжеж, буде файним хлопцем, який до того ж не дозволяє командувати різним багатим покидькам. Він знав, що потрапив у пастку, але не бачив жодного виходу. І він хотів бути файним хлопцем. Водій знову глипнув на бар.

— Зачепись на підніжку, поки ми не доїдемо до повороту, — сказав він.

Пасажира зник з очей і схопився за ручку дверцят. Мотор за мить заревів, шестерні заклацали, і велика вантажівка рушила, перша передача, друга передача, третя передача, а потім велика вантажівка заревіла й набрала четверту передачу. Чоловік, причепившись, бачив шосе розмитим або до памороки в голові нестримно. Проїхали мильо до першого повороту дороги, потім вантажівка вповільнила їзду. Пасажир встав, відчинив дверцята і прослизнув на сидіння. Водій подивився на нього, збільшивши очі, і почав жувати гумку, ніби його думки і враження спочатку сортувались організовано щелепами, перш ніж нарешті доходять в мозок. Його погляд затримався спочатку на новому кашкеті, потім ковзнув по новій одежі та новому взутті. Пасажир скоцюрбився на спинці затишного сидіння, зняв кашкета і протер спітнілі чола і підборіддя.

— Спасибі, друже, — сказав він. — Мої шкарбани на пси зійшли.

— Нові черевики, — сказав водій. Його голос звучав запобігливо, очі звузилися. — Не тре' було взуватись у нове, — така жарінь.

Пасажир подивився на свої заповорошені жовті черевики.

— Не було іншого взуття, — відповів він. — Доводиться носити таке, якщо іншого катма.

Водій уважно зирнув на дорогу й пришвидшив їзду.

— Далеко тобі?

— Та еге ж! Я б пішки йшов, якби мої шкарбани на пси не зійшли.

Питання водій ставив чигаючи, з тонкощами, як спеціаліст. Він ніби наставляв на пасажира тенета своїми питаннями.

— Шука'ш роботу? — спитав він.

— Ні, мій старий тут отримав землю, сорок акрів. Він скіпщик, але ми тут уже давно.

Водій багатозначно подивився на поля, де кукурудза повалилася й припала пилом. З-під шару куряви ледь проглядали камінчики. Водій сказав ніби сам собі:

— Сорок акрів, скіпщик — і досі сидить тут, і все йому нічо', і трактори теж?

— Та мене, авжеж, тут давно не було, — відповів пасажир.

— Довгенько, — озвався шофер.

Бджола залетіла в кабінку і з дзижчанням стала битися об вітрове скло. Водій протягнув руку і обережно посунув бджолу в потоці повітря, що дуло з вікна.

— Скіпщикам зара' гаплик, — сказав він. — Один трактор бере і випихає десять сімей. Ці трактори чортівня. Розорюють усе й виганяють людей. Як це твій старий втримався? — Його язик і щелепи знову зайнялися гумкою, водій закинув її і почав пережовувати. З кожним відкриттям рота було видно його язика з піднебінням, що ганяв з місця на місце гумову жуйку.

— Ну, я останнім часом не чув. Ніколи ні сам не писав додому, ні мій старий. — Він швидко додав: — Але писати ми обидва можемо, якщо захочемо.

— Роботу мав десь? — Знову таємні розслідування недбалим тоном. Водій зирнув над полями, на тремтливе від спеки повітря і, засунувши гумку за щоку, щоб не заважала, сплюнув у вікно.

— Авжеж, — відповів пасажир.

— Так і думав. Я бачив твої руки. Тримав мотику, чи сокиру, чи молот. По руках видко. Я такі речі завжди помічаю. Не можу не похвалитися.

Пасажир витріщився на нього. Шини вантажівки шурхотіли на дорозі.

— Кортить дізнатися щось іще? Я скажу тобі. Ти не повинен голову сушити.

— Та облиш, не сердься. Я не винюхую.

— Я розповім тобі все, що зах'чеш. Мені приховувати нічо'.

— Та облиш, не сердься. Мені просто подобається помічати дивні речі. Аби час згяти.

— Я розповім тобі все, що зах'чеш. Звати мене Джоуд, Том Джоуд. А старий теж Том Джоуд. — Очі його похмуро дивилися на водія.

— Не сердься. Я ж нічо' не хтів такого.

— Я теж нічо' такого не хтів, — відповів Джоуд. — Просто намагаюся тихо жити й не каламутити. — Він змовк і глянув на сухі поля, на виснажені паруном недорослі дерева, які майоріли в розпеченому повітрі. З бічної кишені він дістав тютюн і папір. Став скручувати цигарку між колінами, куди вітер не міг дістати.

Шофер рухав щелепами розмірено і задумливо, наче корова. Він вичікував, доки все роздратування від попередньої розмови зникне й забудеться. Нарешті, коли повітря здалося нейтральним, сказав:

— Хлопче, ти ніколи не був на вантажівці, тож нічо' не знаєш, як це. Власники не дозволяють нам нікого підбирати. Так що нам тре' тут надриватися, нікого не брати, інакше з нас шкіру зуплять. А мене через тебе звільнять.

— Моя пошана, — сказав Джоуд.

— Знав я зухів, які дивовижні штуки виробляли, доки їхали на вантажівках. Ось один по дорозі вірші шкварив. Це давно було. — Він крадькома зирнув на Джоуда, чи зацікавило або вразило його таке. Джоуд мовчав, дивлячись у далечінь попереду, уздовж дороги, уздовж білої дороги, яка м'яко окреслювала пагорби. Водій повернувся до попередньої теми: — Пам'ятаю вірша, що цей хлопець написав. Саме про себе і ще про пару інших, як вони світ за очі пішли, і пельку заливають, і вар'ята грають. От би пригадати, як цей уривок. У цього хлопця була сила-силенна слів, що Ісус Христос не знав би, що вони значать. А, згадав: «Тут ми висмикнули негра-крутня, з пістолетом, більш за хобота в слона чи трутня, чи китового

прутня». Казав, що хобот замість носа. Хобот — це у слона. Словника мені показував. Тягався зі словником, дідько з ним. Витріщався в нього, доки під'їжджав пирога з кавою замовити.

Він замовк, почуваячись самотнім у довгій промові. Його допитливий погляд знову зупинився на пасажирі. Джоуд мовчав. Водій нервово намагався примусити його заговорити.

— Чував когось, хто б отак шкварив чи як це?

— Проповідника, — сказав Джоуд.

— Ну, ти збожеволів би, якби чув отакі довжелезні слова. Проповідника облиш — ніхто ж не клеїтиме дурня з проповідником. Але цей хлопець був кумедним. І начхати було, коли він розумні штукенції шкварив, тому що він просто робив це для сміху. Він не вдавав, що отакий розумаха. — Водій заспокоївся. Він принаймні знав, що його слухають. Він люто розігнав велику вантажівку на повороті, і шини заскавулили. — Ось я й кажу, — продовжував він, — зух, який водить вантажівку, дивні речі виробляє. Доводиться йому. Це ж сказитися можна — отак-о сидіти весь час, і окрім дороги під колесами ніц не бачити. Про водіїв вантажівок теревеняють, ніби вони весь час жеруть, і все — гамбургерами запихаються.

— Атож, просто живуть у генделиках, — погодився Джоуд.

— Певен будь, що наш брат там зупиняється, але це не заради їжі. Майже ніколи їсти не хочеться. Їм просто все остогидло, отупіло все. Ресторани — це єдине місце, де можна зупинятися, а при зупинці ти маєш замовити щось, так що можна слівце до дівки мовити, отримати чашку кави і кусень пирога. Начебто можна отак трохи перепочити.

Він повільно жував гумку і ляснув її язиком.

— Бідуєте, мабуть, — сказав Джоуд недбало.

Водій швидко глянув на нього, підозрюючи глузування.

— Ну, це не горобцям дулі давати, — роздратовано мовив він.

— Начеби легко: відсидів, як ми зара', вісім, десять або чотирнадцять годин. Але дорога в тебе вгризається. Тре' щось робити. Хто співає, хто насвистує. А радіо нам компанія не дозволяє. Деякі з пляшкою їздять, але надовго їх не вистачає. — Він додав пихато: — Сам за кермом ні краплини.

— Ая? — запитав Джоуд.

— Ая! Треба кар'єру робити. Мо', на заочні курси поступлю — на машинобудування. Це легко. Лиш кілька простих уроків удома підготувати. Думаю над цим. Тоді ніякий я вам не водій вантажівки. Іншим скажу водити вантажівку.

Джоуд вийняв пляшку віскі з бічної кишені.

— Точно не хочеш ковтнути? — Його голос наче дражнив.

— Ні, далєбі. І не торкатимуся. Тре' або пити, або навчатися, як я.

Джоуд відкоркував пляшку, зробив два швидкі ковтки, закоркував і поклав віскі назад у кишеню. Типовий різкий, пряний запах віскі заповнив кабіню.

— Ти як не при умі, — сказав Джоуд. — Що таке — дівку завів?

— Ну аякже. Але я хочу все одно вище піти. Тренуюся до біса довго.

Віскі, здавалося, послабило Джоудову пильність. Він згорнув ще одну цигарку і закурив.

— Тепер мені вже недалеко їхати, — сказав він.

Водій похапцем заговорив:

— Мені не тре' надудлюватися. Увесь час треную свій розум. Два роки тому спеціальний курс пройшов. — Він погладив кермо правою рукою. — От, скажімо, їду повз когось по дорозі. Я дивлюся на нього — і після намагаюся згадати все до останньої ганчірки про нього, який одяг, яке взуття, яка шапка, а як він ішов; може, який зріст, чи є якісь шрами, і роблю це досить непогано. Можу цілу картину в голові побудувати. Іноді здається, що мені тре' пройти курс навчання дактилоскопічної експертизи. Навіть сам дивуюся, скільки можу пам'ятати.

Джоуд відпив із пляшки. Він востаннє затягнувся самокруткою, від якої розповзався дим, мозолистими вказівним і великим пальцями загасив її палахкотячий кінчик. Потім він зім'яв недопалок і поклав його на вікно, і вітер, який налетів, здув цигарку з долоні. Великі шини мірно наспівували, їдучи асфальтом. Джоудові темні спокійні очі стали насмішкуватими, коли він дивився вздовж дороги. Шофер замовк і стривожено зиркнув на свого пасажира. Нарешті довга верхня губа Джоуда всміхнулася, відкрила зуби, чоловік стиха розсміявся, його плечі затрусилися від хихотіння.

— Довго ж ти підкрадався до цього, приятелю.

Водій сидів, дивлячись прямо перед собою.

— Як — підкрадався? Про що це ти?

Джоуд зімкнув губи, сховавши зуби, облизав губи, як собака, кожну, по одній. Його голос став суворим.

— Ти знаєш, про що я. Ти мене роздивився, щойно побачив.

Водій дивився прямо перед собою, стиснув кермо так сильно, що подушечки його долоні роздулися, а кісточки рук побіліли. Джоуд продовжував:

— Ти знаєш, звідки я.

Водій мовчав.

— Хіба ні? — наполягав Джоуд.

— Гаразд — певен. Тобто — мабуть. Але це мене не стосується. Моє діло сторона. Це мене геть не обходить. — Він говорив квапливо. — Я не суну свого носа до чужого проса. — І раптом він замовк і очікував. Його руки все ще стискали кермо.

Коник стрибнув через вікно і впав на верхній частині приладової панелі, де всівся і почав чистити крильця на ногах. Джоуд нахилився вперед і розчавив пальцями тверду як череп голівку коника, і випустив комаху за вітром, що дув із вікна. Джоуд знов усміхнувся, доки обтрусив у себе з пальців шматки вбитої комахи.

— Ви мене не так зрозуміли, містере, — сказав він. — Я й не мовчу про це. Знаєте, я був у МакАлілестері. Сидів там чотири роки. І одержину вони дали мені, коли я вийшов. Плювати мені, чи хтось про це зна'. До батька їду, аби не брехати, щоб отримати роботу.

Водій сказав:

— Ну, це не моя справа. Я не знаттелюбний.

— Чорт забирай, ще чого, — відповів Джоуд. — У тебе аж ніс на вісім миль витягнувся. Ти ж мене всього обнюхав, як вівця капусту.

Водій спохмурнів.

— Ти не так мене зрозумів, — несміливо почав він.

Джоуд засміявся:

— Ти хлопець нівроку. Підвіз мене. Гаразд, до дідька! Я відбув строк. А тепер! Х'чеш знати, як мене запроторили, так?

— Це мене не стосується.

— Та ніц тебе не стосується. На тебе поглянути — справді: ганяєш свою чортопхайку туди-сюди, а більше й нічого. Тепер слухай. Бачиш дорогу попереду?

— Ну.

— Ну, то я отам і злізу. Ти, либонь, уже штані намочив, так кортить дізнатися, за що це мене. Але я не з таких, аби тебе марудити.

Гучне гудіння мотора заглухло, наспівування шин стихло. Джоуд дістав питва і хильнув ковток. Вантажівка підїхала до зупинки, де стежка вела під кутом до шосе. Джоуд вийшов і став біля вікна кабіни. Прямовисна вихлопна труба вихоплювала ледь помітний блакитний димок. Джоуд нахилився до водія:

— Убивство, — сказав він голосно. — Гучне слово — значить, я людину вбив. Сім років. Дали чотири, бо знав, як викрутитися.

Шофер ковзнув очима по обличчю Джоуда, намагаючись запам'ятати його.

— Я ніколи не питав тебе ні про що таке, — сказав він. — Моє діло сторона.

— Можеш розплескати про це по всіх барах отут. — Він посміхнувся. — Ну, бувай, приятелю. Ти був хорошим хлопцем. Але послухай: як ти побував хоч деякий час за ґратами, то по запаху відчуєш, хто про що питає — одразу смаленим запахне. Варто було тобі спершу запитати, і от твою пастку викрито.

Джоуд ляснув долонею по металевих дверях.

— Дякувати, що підвіз, — сказав він. — Бувай.

Він відвернувся і вийшов на шлях. Зо мить водій мовчки дивився йому вслід, а потім закричав:

— Хай щастить!

Джоуд помахав рукою не обертаючись. Потім мотор загудів, шестерні заклацали, і величезна червона вантажівка важко рушила з місця.

РОЗДІЛ 3

Бетонне шосе було облямоване стежинкою переплутаної, переламаної, сухої трави, а суцвіття трав обважніли, — вівсяна борода чіплялася за собачу шерсть, а китник чигав, аби вчепитися в ковтуни на кінській шкурі, і конюшина намагалася вчепитися в овечу вовну; приспане життя чекало, щоб розростися, розвіятися, кожна насінина, озброївшись, чекала на такі зміни: переплітала стрілки і парашути на вітрі, списи і маленькі кульки з маленьких шипів — і все чекала на тварин і вітер, на чоловічі штани і манжети, або на пелену жіночої спідниці, — усі безрушні, але озброєні знаряддями, як і раніше, і кожен був наготові.

Сонячні промені впали на землю й зігріли її, і в затінку під травою заворушилися мурахи і, пантруючи їх, мурашині леви; коники, готові стрибати в повітря і розпростувати свої жовті крильця через мить; мокриці, схожі на маленьких панцерників, яким не сидиться на безлічі кволих ніжках. А по траві на узбіччі дороги повзла сухопутна черепаха, повільно тягнучи свій опуклий панцир над травою: жорсткі лапи тварини з жовтими пазурами поволі продиралися крізь траву, точніше, не йшли, а саме продиралися, тягнучи панцир. Ячмінне насіння ковзало по панциру, пуховинки конюшини падали на нього і скочувалися на землю. Роговий дзьоб у черепахи був піврозкритим, і тварина пронизливим, глузливим поглядом дивилася з-під жорстких поморщених надбрівних дуг прямо перед собою. Вона наближалася, лишаючи за собою

столочену траву, а перед твариною наче гора виріс дорожний насип. На мить черепаха зупинилася, звівши голову. Тварина моргнула й глянула вгору, потім униз. Нарешті вона почала підніматися по насипу. Передні пазуристі лапи витягнулися вперед, але черепаха втягнула їх. Задніми лапами вона підштовхнула панцир і пошкребла по траві та ріні. Що крутішим ставав насип, то одчайдушніше боролася з ним черепаха. Витягнуті задні лапи ковзалися, підштовхуючи панцир, і ороговіла голова на шорсткій шиї стирчала вперед. Потроху панцир подолав насип, доки нарешті не виліз на бетонний парапет чотири дюйми завдовжки, що перетнув черепасі шлях. Так, нібито вони діяли незалежно одна від одної, задні лапи проштовхнули тіло далі. Висунута голова визирнула з-за стіни на широку гладінь бетонного шосе. Тепер лапи, учепившись на верху стіни, напружилися, і панцир повільно поліз нагору та наполовину опинився на стіні. Черепаха відпочивала. Червоний мурах забіг у панцир, у м'якоть усередині, і раптом голова і лапи сховалися, лускатий хвіст утягнувся. Червоний мурах був розчавлений між тілом і лапами. А вівсюгова китиця, причеплена до лапи, теж потрапила до панцира. Довго черепаха лежала нерухомо, а потім висунула шию, і глузливі старечі очі похмуро поглянули, а хвіст і лапи витягнулися. Задні лапи почали працювати, напружено, як слонові ноги, а панцир нахилився так, щоб передні лапи не дістали цементу. Але дедалі вище — і задні лапи стягнули панцир, доки, нарешті, досягли рівноваги, і передня частина тулуба сковзнула вниз, передні лапи

дряпнули асфальт, і черепаха встала. А вівсюгова китиця обвилася довкруг її передньої лапи.

Тепер іти було легко, і лапи працювали, і панцир похитувався з боку в бік. Раптом виринув седан, за кермом якого сиділа жінка літ сорока. Вона побачила черепаху і хитнулася правобіч, у бік від шосе, колеса заверещали, і здійнялася курява. Два колеса на секунду відірвалися від землі і потім зупинилися. Машину занесло назад на дорогу, і седан поїхав далі, але повільніше. Черепаха спочатку сховала голову і лапи в панцир, але негайно ж поквапилася далі, бо бетон опікав її.

А тепер наблизилася легка вантажівка, і коли вона підїхала ближче, шофер побачив черепаху і звернув у бік, щоб не розчавити її. Переднє колесо машини вдарило по краю панцира, підкинуло черепаху вгору, ніби кістяну фішку, завертіло, закрутило її точно монету, і скинуло з шосе. Вантажівка поїхала далі своєю дорогою правобіч. Лежачи на спині, черепаха довго не визирала зі свого панцира. Але нарешті її лапи заборсалися в повітрі, намагаючись знайти опору. В її передній лапі застрягла скалка кварцу, і мало-помалу панцир зїхав на узбіччя та перевернувся. Вівсюгова китиця відліпилася, і три стрілчасті насінинки встромилися в землю. І коли черепаха поповзла вниз по насипу, її панцир прикрив ці насінинки шаром землі. Черепаха занурилася в дорожній пил і почеберяла, малюючи своїм панциром хвилясті неглибокі траншеї в куряві. Глузливі старечі очі дивилися прямо вперед, роговий дзьоб був піврозкритий. Її жовті пазури продряпували пил.

РОЗДІЛ 4

Коли Джоуд почув, що вантажівка рушила і, шестерня за шестернею, поїхала, а земля запульсувала під гумовими ударами шин, він зупинився і озирнувся, і дивився, доки вона зникла. Коли машина зникла з очей, він усе ще дивився в далечінь і сине райдужне повітря. Він задумливо вийняв пінту з кишені, відкрутив металевий корок і обережно ковтнув віскі, запустивши свого язика в горлечко пляшки, а потім облизавши губи, щоб ухопити кожний аромат, який міг вислизнути від нього. Він спробував вимовити: «Ми спіймали негра-крутня...» — але це все, що він міг пригадати. Нарешті він повернувся і подивився на стежку, яка йшла прямо через поля. Сонце припікало, і не було вітру, щоб перемішати просіяний пил. Дорога була поорана борознами, де пил скотився і осів за колісною колією. Джоуд зробив кілька кроків, і пластівці пилу бризнули вгору перед його новими черевиками, і жовтизна зникла під сіриною пилу.

Він нахилився і розв'язав шнурки, спочатку скинув один черевик, а потім другий. А потім розходив вологі ноги у спекотному сухому пилу, доки між ніг потекли струмочки, і шкіра на ногах підсохла. Він зняв пальто і загорнув у нього черевики, а згорток сховав під пахвою. І нарешті попрямував далі, здіймаючи перед собою куряву, лишаючи за собою хмарину, що низько стелилася за спиною.

Правобіч дорога була обгороджена — два ряди колючого дроту на вербових кілках. Кілки були криві, кепсько обтесані.

Щоразу, як проміжки були на належній висоті, дріт лежав там, а де не було — просто прикручений до стовпа з іржавим охвістям звичайного дроту. За огорожею лежала кукурудза, побита вітром, спекою і посухою, і пазухи її листя, відділені од стебла, були вщерть наповнені пилом.

Джоуд почимчикував далі, тягнучи за собою хмару куряви. Трохи далі він побачив опуклий панцир черепахи, яка повільно повзла крізь пил, її лапи, що уривчасто смикалися. Джоуд зупинився, щоб подивитися на це, і його тінь упала на черепаху. Голова і лапи одразу ж сховалися, короткий товстий хвіст втягнувся вбік, під панцир. Джоуд підняв черепаху і перевернув. Спина брунатно-сіра, як пил, але знизу живіт був кремово-жовтий, чистий і рівний. Джоуд витягнув згорток під руку і погладив пальцями гладкий нижній щиток, і притиснув до себе. Цей щиток був м'якший, ніж задній. Луската голова висунулась і спробувала поглянути на стиснений палець, а лапи шалено засмикалися. Черепаха зросила Джоудові руку, марно борючись у повітрі. Джоуд перевернув її вниз вертикально і загорнув тварину в піджак разом із черевиками. Він відчував, як черепаха щосили борсається і метушиться під пахвою. Чоловік прискорив ходу, ступаючи в дрібний пил.

Попереду, біля самої дороги, худа запилена верба кидала на землю строкату тінь. Джоуд раніше бачив її, жалюгідне гілля простяглося над дорогою, обтяжене листя пошарпалось і було вбогим, як линяла курка. Джоуд весь змокрів од поту. Його синя сорочка потемніла на спині і під пахвами. Він потягнув за козирок свого кашкета, зім'яв усередині, зламавши картонну прокладку і тим самим остаточно зіпсувавши шапку, що тепер

ніколи не могла скидатися на нову. І його кроки пришвидшилися, наближаючись туди, де далека верба кидала тінь. Він знав, що під вербою буде тінь, принаймні, якщо не від гілля, то від стовбура, бо сонце вже минуло zenit. Гарячі промені обпалювали Джоудову потилицю, а в голові злегка паморочилося. Він не міг бачити коріння дерева, бо верба росла з маленької низини, де вода трималася довше, ніж на рівнині. Джоуд прискорив ходу проти сонця і почав спускатися по схилу. Раптом він пішов повільніше, тому що затінок під гіллям був уже зайнятий. На землі сидів чоловік, притулившись до стовбура дерева. Його ноги були схрещені, і одна боса права ступня трохи не діставала голови. Він не чув, як наблизився Джоуд, бо врочисто насвистував мелодію з приспівом «так, сер, це моє дитятко». Його витягнута нога поволі рухалася вгору і вниз, у такт. Це був не танцювальний ритм. Чоловік перестав насвистувати і заспівав тоненьким тенорком:

— Так, сер, це мій Спаситель,
Хри-стос мій Спаситель,
Хри-сто мій Спаситель навіки.
У тому краю,
Де пекла немає,
Хрис-тос мій Спаситель навіки.

Джоуд перемістився в рідкуватий затінок від листя, і чоловік почув, як він іде, тоді перестав співати і повернув голову. Це була довга голова, кощава; шкіра шорська, а шия жилава і м'язиста, як стебло селери. Білки були великі, опуклі; повіки намагалися заплющити їх, а самі очі були сльозистими і червоними. Його щоки були смагляві, лискучі й безволосі, а рот

насмішкувато-чуттєвий. Ніс гачкуватий і жорсткий, а шкіра так щільно обтягувала обличчя, що перенісся аж побіліло. Поту не було ні на лиці, ні навіть на високому блідому чолі. Чоло було неприродно високим, а на скронях тонкі блакитні жилки. Чоло займало половину обличчя. Жорстке сиве волосся було відкинуте з чола, ніби чоловік зачесав його назад пальцями. З одержі він мав комбінезон і синю сорочку. Джинсова куртка з мідними гудзиками і брунастий зім'ятий капелюх зі схожою на пиріг тулією лежали поряд на землі. Парусинові чоботи, сірі від пилу, були скинуті й лежали в пилу.

Чоловік довго дивився на Джоуда. Світ, здавалося, заховався в його карих очах, а в глибині зіниць поблискували маленькі золоті цяточки. Напружені м'язи на шиї набрякли.

Джоуд стояв у плямистій тіні. Він зняв шапку і витер нею спітніле обличчя, а потім кинув її разом зі згорнутим піджаком на землю.

Чоловік сидів біля дерева в густій тіні, витягнувши ноги і зарившись пальцями в землю.

Джоуд сказав:

— Привіт. Ну й пекло на дорозі, така парінь.

Чоловік, який сидів, допитливо подивився на нього.

— А ти не молодий Том — син старо'о Тома Джоуда?

— Так, — відповів Джоуд. — Аякже. Додому йду.

— Ти, мабуть, не пам'ятаєш мене, — сказав чоловік. Він усміхнувся, і з-під його повних губ показалися великі кінські зуби. — О, ні, не пригада'ш. Ти завжди був занадто зайнятий, бо тягав маленьких дівчаток за кіски, коли я давав тобі благодать Духа Святого. Усе втріскувався в дівчисьок, знай обривав кіски.

Мо', не пам'ятаєш, що я робив. Обоє прийдете до Ісуса, а сам дівчиську за кіску рвеш. От я й охрестив вас обох у зрошувальному закіпі. А ви бились і верещали, як парочка котів.

Джоуд глянув на нього зверху вниз, а потім розсміявся.

— Чому не пам'ятаю, ти проповідник. Ти проповідник. Я щойно згадав про тебе.

— Колишній проповідник, — сказав чоловік серйозно. — Превелебний Джим Кейсі з Неопалимої Купини. Завивав, аби славити Ісусове ім'я. І звик у закіп грішників, які каялися, занурювати, половина з них перетопилася. Але тепер ні, — зітхнув він. — Тепер я лише Джим Кейсі. Не маю більше благодаті. Є багато гріховних гідей... але вони, здається, путящі, трохи лою в голові маю.

Джоуд сказав:

— Якщо думаєш то про те, то про се, то не обійдешся без гідей. Ая, пам'ятаю тебе. Ти файно у нас моління варганив. Одного разу, пригадую, ти перевертом на руках ходив, волаючи на всю горлянку. Матері ти більше за всіх був до душі. А бабця, та казала, з тебе благодать аж пре. — Джоуд засунув руку до кишені згорнутого пальта і вийняв пляшку. Черепаха висунула одну лапу, але Джоуд швидко запхнув її назад і тугіше згорнув піджак. Чоловік відкрутив корок і простягнув співбесіднику: — Хочеш хильнути?

Кейсі взяв пляшку і похмуро втупився на неї.

— Я більше не проповідник. Із Духом Святим у людей злецько; а найгірше те, що і в мене злецько. Звичайно, тепер знову сподоблююся благодаті, і вряди-годи кличу молитися, або

їжу приносять, я її благословляю, але серце моє не почіє в благодаті. Я й роблю все це тому, що вони чекають.

Джоуд знову витер обличчя кашкетом.

— Ти що, такий святенник, що й не вип'єш, га? — запитав він.

Кейсі поглянув так, ніби побачив пляшку вперше. Він чоломкнув її і зробив три великі ковтки.

— Файне віскі, — сказав він.

— Має бути, — сказав Джоуд. — Це чистісінький ликер. Коштує долар.

Кейсі зробив ще один ковток, перш ніж віддати пляшку назад.

— Так, сер! — сказав він. — Так, сер!

Джоуд забрав у нього пляшку і з чемності не витер рукавом, перш ніж одпити. Він присів навпочіпки і поставив фляжку вертикально, до згорнутого пальта. Джоудові пальці знайшли гілочку, і він почав замислено малювати нею по землі. Він одкинув листя й розгладив пил. Джоуд почав креслити прямокутники й кілька кіл.

— Довго не бачилися, — сказав він.

— Усі мене довго не бачили, — озвався проповідник. — Я пішов із кінцями, а тепер от сиджу й метикую. Дух Святий у мене все ще є, але він чо'сь якийсь інакший. Багато чо' до голови приходить.

Він випрямився, притулившись до дерева. Його кощава рука прослизнула як вивірка в кишеню комбінезона, витягла чорну, обкусану плитку тютюну. Він охайно обтрусив рештки соломи і сірий кишеньковий пух, перш ніж відкусити куточок і засунути

його за шоку. Джоуд помахав гілочкою на знак заперечення, коли плитку простягнули йому. Черепаха була сповита в згорнутий плащ. Кейсі подивився на пакунок.

— Що у тебе там — курка? Ще задушиться.

Джоуд згорнув піджак тугіше.

— Стара черепаха, — сказав він. — Підібрав на дорозі. Схожа на бульдозер. Вирішив, візьму її для свого молодшого брата. Дітлашня любить черепах.

Проповідник повільно кивнув головою.

— У кожної дитини рано чи пізно з'являється черепаха. Але довго втримати черепаху не може ніхто. Вона весь час борюкається, борюкається, і нарешті одного прекрасного дня вилазить і забирається геть — світ за очі. Як я. Замість триматися старого доброго Євангелія, як почав крутити його то так, то сяк. Грав на ньому, доки нічого не лишилося. І позбувся Духа Святого, геть позбувся, не можу проповідувати. Кличуть мене, щоб повів людей, а куди їх вести?

— Веди їх околясом, — відповів Джоуд. — А трапиться зрошувальний закіп, туди-о штовхай. Скажи їм, що горітимуть у пеклі, якщо не думатимуть як ти. Якого біса ти хочеш їх кудись привести? Веди їх, от і все.

Пряма тінь від стовбура розтягнулася на землі. Джоуд вдячно перемістився туди, сів навпочіпки, розрівняв новий куток і почав замислено малювати гілочкою. На дорозі показалася кошлата жовта вівчарка, яка низько опустила голову, і з пащі крапала слина. Хвіст безвільно теліпався, і собака голосно позіхав. Джоуд свиснув, але пес тільки опустив голову ще на дюйм і далі швидко потрусив своєю дорогою.

— Поспішає кудись, — пояснив дещо вражений Джоуд. — Додому, мабуть.

Але проповідника нічим не можна було відволікти від його теми.

— Поспішає кудись, — повторив він. — Це точно, він поспішає кудись. А от я — я не знаю, куди йду. Скажу тобі, що в мене люди такої благодаті набували, що й різними мовами говорили, і кричали, славлячи, доки просто не падали без тями. Доводилося хрестити в закіпі, аби прочумались. А потім — зна'ш, що я робив? Вів якусь дівку в густу траву і лягав там із нею. Завше так робив. Тоді мені так зле ставало, молишся-молишся, та користі з того ні на шеляг. От якби наступного разу на мене Дух Святий зійшов, я так знову вчинив би. Ну жодної надії не було, я був клятим старим лицеміром. Але не хтів таким бути.

Джоуд усміхнувся, показавши довгі зуби і облизавши губи.

— Такі моління найліпше, аби дівку розігріти, — сказав він. — Сам так робив.

Кейсі схвильовано подався вперед.

— Ти бач, — вигукнув він, — сам таке бачив і розмірковувати почав. — Він змахував кощавою великою рукою вгору і вниз у такт мові. — Я ото подумав: ось як мені проповідувати благодать. Ось ті люди отримують благодать, коли сильно стрибають і волають. Тепера кажуть: якщо лежиш із дівкою — це, виходить, від диявола. Але що більше благодаті в жінці, то охочіше вона з тобою піде в густу траву. Я став міркувати, от дідько! — ой, даруй! — який іще диявол, коли дівка так наповнена Святим Духом, що він у неї аж з носа та вух хлище.

Гада'ш, що одного разу досить — і диявол у пеклі не матиме шансу. А от і ні. — Його очі блищали від хвилювання. На щоках на мить з'явилися жовна, а потім проповідник сплюнув у порошок, і плювок слизнув, збурюючи пил, доки перетворився на круглу маленьку суху грудку. Проповідник витягнув руку і втупився очима в долоню, ніби читав книгу. — Ось так і мене, — неголосно продовжував він. — У мене всі душі людей, за кожную відповідати, і почуття любові, а після цього я лягав із якимсь дівчиськом. — Він подивився на Джоуда, і його обличчя видавалося безпорадним. Його очі благали про допомогу.

Джоуд старанно намалював у бруді жіноче тіло, перса, стегна, таз.

— Ніколи не був проповідником, — сказав він. — Ніколи не дозволяв собі ґав ловити, якщо до рук само йшло. Ніколи не мав жодних гідей, окрім одного: радів як скажений, якщо одну вловив.

— Але ти не був проповідником, — наполягав Кейсі. — Дівка для тебе була просто дівкою. Нічо' для тебе не значила. Але для мене вона — священна посудина. Я рятував їхні душі. Відповідав за них. А як Святий Дух зійде на них, тут і веду до густої трави.

— Мабуть, тоді й мені тре' було стати проповідником, — відповів Джоуд. Він дістав із кишені тютюн, папір і скрутив цигарку. Він закурив і зиркнув крізь дим на Кейсі. — Я вже довго без дівчини, — сказав він. — Пора надолужити.

Кейсі продовжував:

— Це мене так бентежило, що я спати не міг. От збираюся проповідувати й кажу: «Госпідку мій, цього разу не буду». Але

промовляв — і знав, що буду.

— Тобі одружитися тре', — сказав Джоуд. — У нас якось зупинявся проповідник із дружиною. Єговісти. Спали нагорі. А моління влаштовували у нас у коморі. Ми, малеча, слухали. А жінка проповідника йому галасу робила щоночі після моління.

— О, дякую, що сказав, — зрадів Кейсі. — А то я боявся, що це лише зі мною таке. Нарешті так мені наболіло, що все покинув — і гадав, що до біса правильно вчинив. — Він підтягнув коліна й почухав між пальцями, де зібрався сухий пил. — Питаю себе: «Та чо' ти переймаєшся? Хіть замучила?». І відповідаю: ні, не вона, а те, що це гріх. І знов себе питаю: «Чому, коли в тебе повно опору гріху, і весь ти повен благодаттю Ісусовою, самому тільки й кортить, як штані розстебнути?». — Він у такт поляскував двома пальцями по долоні, ніби акуратно вкладав там слова рядами. — Кажу собі: «А мо', це й не гріх. Мо', просто люди такі. Мо', дарма себе бичуємо, виганяючи диявола». Згадав, як деякі сестри із себе шкуру луплять, дротом. І подумав: «А мо', їм подобається собі боляче робити. І мо', мені теж подобалося». Ну, я лежав під деревом, коли оце мені осінило, і заснув. А прокинувся — навколо тьма безпросвітна, ніч. А поряд койот завиває. І перш ніж до мене дійшло, я вголос заговорив: «До чорта лисого! Нема гріха і нема чесноти. Є просто речі, які люди роблять. Це все частка одного й того самого. І є речі, від яких приємно, а є такі, від яких неприємно, але як кожна людина маю право це сказати». — Він замовк і відірвавсь од долоні, де нібито вкладав слова.

Джоуд слухав проповідника насмішкувато, але погляд був гострим і допитливим.

— Ти доскіпливий, — мовив він. — Усе х'чеш знати.

Кейсі знову заговорив, і в голосі його зазвучали біль і розгубленість.

— Питаю себе: «Що це за покликання, що це за Дух Святий?». І відповідаю: «Це любов». Так люблю людей, що аж іноді переповнююся по вінця, серце кров'ю стікає. І знов питаюся: «А ти хіба не любиш Ісуса?». Ну, й додумаюся до того, що врешті сам собі кажу: «Не знаю нікого на ймення Ісус. Знаю безліч оповідок, але люблю я людей. Іноді аж подих уриває від любові, так хочу ошчасливити їх, тому й почав проповідувати — гадав, це зробить їх щасливими». А потім... оце з біса набалакав тобі. Мо', це тя дивує: проповідник, а по-чорному лається. Ну, для мене це не лайка. У них, цих словах, нічого поганого нема. У будь-якому разі одне тобі скажу, але це гріх для проповідника, тоді я проповідувати більше не зможу, а думав, що вірю в це.

— Що це таке? — спитав Джоуд.

Кейсі несміливо глянув на нього:

— Якщо раптом змилю, не ображайся, еге?

— Та я ображаюся тільки якщо мені носа розкров'янять, — сказав Джоуд. — Ну, викладай, що там у тебе?

— А викладу, як міркував про Духа Святого і про Ісусові путі. Міркував: «Нащо нам оце все вішати на Бога чи Ісуса? Мо', — міркував я, — ми просто чоловіків і жінок любимо; мо', Святий Дух і людський дух — одне і те саме. Мо', усі люди — частки однієї великої душі». Ото я сидів, думав-думав, і тут як осінило. Осінило, бо це глибоко всередині, і завше я це знав.

Джоуд опустил очі, ніби не міг витримати оголеної правди від проповідника.

— Та ти в жодній церкві не втримаєшся з такими гідеями, — відповів він. — Люди ж попруть тебе із села з такими гідеями. Стрибки — ось що людям тре'. Гасати повище. Коли моя бабця почала різними мовами патякати, ти її здолати не міг. Могла здорованя-диякона кулаком перекинути.

Кейсі в роздумі дивився на нього.

— Хочу про одне тебе спитати, — сказав він. — Просто давить мене.

— Та давай. Вряди-годи люблю побалакати.

— Що ж... — спроквола почав проповідник, — ось я тебе за правилами хрестив, коли на мені благодать почивала. У славу Ісусову горлав. А втім, ти ж ніц не пам'ятаєш, тільки й поробляв, що дівча за коси тягав.

— Ні, пам'ятаю — озвався Джоуд. — Це була Сьюзі Літл. Через рік вона мені палець звихнула.

— Гаразд... чи отримав ти якесь добро після хрещення? Чи стали твої путі ліпшими?

Джоуд поміркував над цим.

— Ні-і-і, можу сказати, що ніц я не відчув.

— Ну гаразд, а чи стало тобі гірше від того? Поміркуй як слід. Джоуд узяв пляшку й відсorbнув із неї.

— Та ніц у тому не було, ні доброго, ні поганого. Просто файно розважилися. — Він подав пляшку проповіднику.

Той зітхнув і трохи відпив віскі, а потім зробив ще маленький ковток.

— Гаразд, — промовив проповідник, — мене ж має обходити, чи заподіяв я комусь шкоду.

Джоуд поглянув на свій піджак і побачив, що черепаха вже виборсалась і шкандибає собі туди, де чоловік знайшов її. Хвильку Джоуд спостерігав це, потім підвівся й знову загорнув тварину в піджак.

— У мене нема подарунків малим, — сказав Джоуд. — Лишень оця стара черепаха.

— Кумедія, — зауважив проповідник. — Думав про старого Тома Джоуда, коли ти підходив. Метикував, чи навідатися до нього. Звик думати, що він старий безбожник. Як там Том?

— Не знаю. Мене чотири роки вдома не було.

— А він хіба тобі не писав?

Джоуд знітився.

— Ну, дедьо не надто мастак літери виводити, чи взагалі писати. Своє ім'я так файно, як ніхто, вималювати може, увесь олівчик заслинить. Але дедьо жодних листів не писав. Завше казав, що на словах передати може, як щось тре', а олівець нема чого мурзати.

— По світах віявся? — запитав Кейсі.

Джоуд кинув на нього недовірливий погляд.

— Ти що, про мене не чував? Про мене ж усі газети писали.

— Ні, ніц не знаю. А що? — Проповідник закинув ногу на ногу й усівся під деревом.

Полудень швидко минув, і полум'ясте сонце наливалося золотом.

Джоуд м'яко сказав:

— Ну що ж, можу сказати, й покінчимо на цьому. Але якби ти досі проповідував, я побоявся б розповісти, аби ти не зачав молитися за мою душу. — Він допив віскі до дна й пожбури

пляшку, і пласка брунатна фляжка легко ковзнула в пилу. — Я в МакАлістері чотири роки відсидів.

Кейсі розвернувся до нього, і його брови так насунулися, що чоло здалося ще вищим.

— Не хочу про це балакати, еге? Не питатимусь, якщо ти чо'сь поганого накоїв...

— Накоїв, а тре' буде — накою знову, — сказав Джоуд. — Убив одного в бійці. Напилися на танцюлях. Він вихопив ножа, а я вбив його лопатою, яка поряд лежала. Голову пробив — і на місці вклав.

Брови Кейсі повернулися на своє звичне місце.

— А тобі аж нітрохи не соромно за скоєне?

— Ні, анітрохи, — відповів Джоуд. — Дали сім років, бо він перший напав із ножем. Вийшов через чотири — умовно.

— Так, значить, ти нічого не чував про своїх ці чотири роки?

— Ні, дещо чув. Моя ма' послала поштівку на Різдво два роки тому. Бабця на це Різдво послала листівку. Господи Ісусе, як у камері хлопці реготали! На листівці намальована ялинка, лелітками розцяцькована, наче сніг іде. І навіть віршик був.

Щасливого Різдва, слухняне дитятко,

До тебе лагідний Ісусик-немовлятко,

Під ялиночку поглянь —

Подаруночок дістань.

Гадаю, бабця й не читала, що там написано. Мо', знайшла в лахмітника, вибрала найошатнішу, блискучу. Хлопці в камері мало не луснули з реготу. Так і прозвали мене — «Ісусове дитятко». Бабця ж не хтіла нічого смішного: бачить — он яка

цяця мальована, нащо її ще й читати. Загубила окуляри того року, коли мене замели. Мо', так і не знайшла.

— А як вам там велося, в МакАлістері? — спитав Кейсі.

— О, нічо' так. Їли регулярно, лахи чисті одержували, було де митися. У дечому навіть файно. Одне зле було — без жінок. — Зненацька він розреготався. — Одного теж так звільнили, умовно. Та за місяць знов щось накоїв і потрапив за ґрати. У нього питають, чом оступився. А він: «Гаразд, до дідька! У мого старого вдома жодних зручностей — чортма. Ні тобі лямп 'лектричних, ні душових. Книжок чортма, та й їжа вошива». Сказав, що вернув, бо тут зручності якісь є, та й годують регулярно. Сказав, на волі самотньо, увесь час думати тре', як далі бути. Тож він автівку угнав і в тюрмі опинився. — Джоуд дістав тютюну, відірвав листочок, подувши на згорток папіросного паперу, і скрутив цигарку. — Та й правильно зробив, — продовжував він. — Тої ночі, як подумав, де спатиму, так аж мурашки по шкірі. Згадав свою койку та співкамерника одного, у нього негаразд із головою було, і думаю: «А що він зара' поробляє?». Я там в оркестрі грав. Хороший був оркестр. Хлопці казали, нам тре' по радію виступати. До ранку я не знав, що тре' вставати. Усе на дзвоник чекав.

Кейсі всміхнувся:

— Отак людина не помічає, як лісопилка працює.

Пожовкле, запилене денне світло вилляло на землю золотавий колір. Кукурудза теж здавалася щирозлотою. Ластівки полетіли до ставка. Черепаха в Джоудовому згортку розпочала нову кампанію втечі. Джоуд зігнув козирок від кашкета — козирок давно стирчав, як кривий дзьоб у ворони.

— Ну, пора далі, — мовив він. — Ненавиджу по сонцю йти, але вже не такий парун.

Кейсі опанував себе.

— Не бачив старого Тома цілу вічність, — сказав він. — Збирався зазирнути до нього при нагоді. З Ісусовим іменем скільки ходив до вас. Ніколи плати не брав, хіба перекусити.

— Ходімо, — запропонував Джоуд. — Дедьо буде радий тя бачити. Казав, що ти надто язикатий для проповідника. — Він підняв із землі пальто, згорнув і зав'язав у нього черевики та черепаху.

Кейсі підсунув до себе парусинові туфлі й сунув у них босі ноги.

— Я не такий одчайдух, як ти, — сказав він. — Завше боявся, чи не потрапить до пилу дріт або скло. Нічо' так ненавиджу, як ногу врізати.

Вони забарилися, перш ніж переступити тінь, а потім занурилися в жовті сонячні промені, як двоє плавців, які поспішали до берега. Зробивши кілька швидких кроків, вони притишили ходу, і темп став уповільненим, розважним. Кукурудзяні стебла відкидали сірі тіні вбік, і задушливий запах нагрітого пилу стояв у повітрі. Кукурудзяне поле закінчилося, і темно-зелена бавовна вступила у свої права, темно-зелене листя проступило крізь плівку з пилу, і проявилися коробочки, які ледь почали формуватися. Бавовна зійшла нерівно — рясно у низинах, де стояла вода, і трохи — на високих місцях. Рослини змагалися із сонцем. А обрій ставав рудувато-коричневим і танув, майже невидимий. Запилена дорога виляса перед ними, угору і вниз. Верби обабіч струмка

ridmi
ТВІЙ УЛЮБЛЕНИЙ КНИЖКОВИЙ

КУПИТИ